

James Petras

Μαρξισμός και μετασχηματισμοί στον Τρίτο Κόσμο

Μέρος I

Τελευταία, έχουν αρχίσει να εμφανίζονται στον Τρίτο Κόσμο, πολλά θέματα που σχετίζονται με τη μαρξιστική προβληματική για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό. Για τους σκοπούς της συζήτησης μας μπορούμε να επικεντρώσουμε την προσοχή μας σε τέσσερα θέματα.¹ Στην πιθανότητα να ενσωματώσουμε την καπιταλιστική συνεργασία, για μια παρατεταμένη χρονική περίοδο, έτσι ώστε να αποφύγουμε τις εσωτερικές και εξωτερικές αποδιάρθρωσης.² Στην αντίληψη ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη δημιουργεί την οικονομική βάση για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό.³ Στην αντίληψη ότι η καπιταλιστική παραγωγή «απλοποιεί» τους στόχους της παραγωγής, έτσι ώστε να αποφεύγεται η ανάγκη ειδικών.⁴ Στην αντίληψη ότι οι οργανώσεις των μαζών που παίρνουν μέρος στην πάλη για την ανατροπή των καπιταλιστικών καθεστώτων γίνονται η βάση για την εργατική και αγροτική αυτοδιοίκηση.

Ο Μαρξισμός και η μετάβαση στο σοσιαλισμό

Πρόσφατες εμπορίες στη Λατινική Αμερική μας παρέχουν ένα σύνολο περιπτώσεων που ρίχνουν φως στην προσπάθεια για την ενσωμάτωση της καπιταλιστικής

συνεργασίας στη μετάβαση προς το σοσιαλισμό. Στο όχι και τόσο μακρινό παρελθόν, στη Χιλή (1970-1973) και στη Τζαμάικα (1972-1980) έγιναν προσπάθειες για να προτρέψουν το ιδιωτικό κεφάλαιο να συνεργαστεί για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Και στις δυο περιπτώσεις το κεφάλαιο ανταποκρίθηκε με την αποχώρηση από τη χώρα, καταστρέφοντας εργοστάσια και εξοπλισμό, και δουλεύοντας από κοινού με το διεθνές κεφάλαιο και το ιμπεριαλιστικό κράτος για την αποσταθεροποίηση της κατάστασης και τη διάβρωση της λαϊκής βάσης του δημοκρατικού - σοσιαλιστικού καθεστώτος. Σαν επακόλουθο της πτώσης του σοσιαλιστικού καθεστώτος, οι καπιταλιστικές δυνάμεις έχουν κατορθώσει αποτελεσματικά να καταστήσουν τους εαυτούς τους τους μόνους δυνάμενους να διαμορφώσουν μια κυβερνητική πολιτική.

Πιο πρόσφατα μπορούμε να παρατηρήσουμε ας προσπάθειες που έγιναν από την κυβέρνηση της Νικαράγουα για να διαμορφωθεί ένας συνασπισμός μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού κεφαλαίου με σκοπό την επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας. Ενώ τους πρώτους μήνες οι καπιταλιστές μίλαγαν για μια συμβολή στην εθνική ανάπτυξη, με την εξέλιξη της επαναστατικής διαδικασίας μέσα από μια γρήγορη ανάπτυξη των οργανώσεων των μαζών, η αστική τάξη άρχισε να απέχει από τις επενδύσεις και να αποδιαιρθώνει την παραγωγή. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της αποτυχίας του ιδιωτικού κεφαλαίου να επένδυσια, ήταν η ανάπτυξη του κρατικού τομέα —οι καπιταλιστές έχουν αναμιχθεί σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία: να δημιουργούν εκείνες ακριβώς τις συνθήκες τις οποίες υποστήριζαν ότι ήθελαν να αποφύγουν. Αντί να συνεργαστεί με την επανάσταση για την ανάπτυξη της παραγωγής και την αύξηση των κερδών, ο ιδιωτικός τομέας διαλέγει τη συνεργασία με το ιμπεριαλιστικό κράτος, προτρέποντας την αντεπανάσταση να ανατρέψει το καθεστώς, ακόμα και με κίνδυνο απώλειας του συνολικού ελέγχου.

Είναι φανερό από τα προηγούμενα ότι η προσπάθεια να αναπτυχθεί μια σοσιαλιστική στρατηγική που να ενσωματώνει το ιδιωτικό κεφάλαιο, έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πολύ ασταθούς ισορροπίας. Οι προσπάθειες για να εξασφαλιστούν εγγυήσεις για οικονομικά οφέλη, κρατικά δάνεια και εξαγωγικά κίνητρα για το κεφάλαιο, δεν ικανοποιούν τις απαιτήσεις του. Αντίθετα μάλλον, το βασικό πρόβλημα που τίθεται από το κεφάλαιο δεν είναι οικονομικό (κέρδη, δάνεια) αλλά πολιτικό. Έχει να κάνει με τον έλεγχο του κράτους και την ανάπτυξη εκείνων των κοινωνικών αντιθέσεων που μεταβάλλουν την πολιτική ισορροπία δυνάμεων μέσα στο κράτος. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το κεφάλαιο είναι πιο πιθανό να προτιμήσει να χάσει χρήματα και να κερδίσει έτσι πολιτική δύναμη. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, αν η αριστερά επιδιώξει μια πολιτική μοιράσματος της εξουσίας έτσι ώστε να είναι εφικτή μια οικονομική συνεργασία, διατρέχει τον κίνδυνο να χάσει τον πολιτικό έλεγχο χωρίς να εξασφάλιση ούτε την ουσιαστική ανάπτυξη της οικονομικής παραγωγής.

Η συμπεριφορά του ιδιωτικού τομέα, όσον αφορά τις εμφανείς πολιτικές του επιδιώξεις, δε μπορεί να διαχωριστεί από την ανάλυση του διεθνούς πολιτικοοικονομικού πλαισίου μέσα στο οποίο κινείται. Η παρουσία του ιμπεριαλιστικού κράτους των ΗΠΑ γίνεται ουσιαστική στην προώθηση πολιτικών παραχωρήσεων σαν αντιστάθμισμα των οικονομικών απωλών, όπως και εναλλακτικές λύσης στους επενδυτές για την επαναλειτουργία των επιχειρήσεών τους. Έτσι η προθυμία του ιδιωτικού τομέα στο να αναλάβει κινδύνους στο εσωτερικό σαν ένας αντίπαλος του καθεστώτος, εξισορροπείται απ' αυτή την ίδια τη γνώση της ύπαρξης μιας εξωτερικής εγγύησης.

Με δοσμένη τη διεθνή πραγματικότητα και την εσωτερική συμπεριφορά της αστικής τάξης, οι σοσιαλιστικές στρατηγικές της μετάβασης δεν μπορούν να βασιστούν στην καπιταλιστική συνεργασία χωρίς να θέσουν σοβαρά σε κίνδυνο αυτή την ίδια τη διαδικασία της μετάβασης. Αποδιάρθρωση μπορεί να συμβούν και από τις δυο ακραίες εκδοχές δηλαδή μιας πολιτικής που καθορίζεται είτε από την απαλλοτρίωση του κεφαλαίου, είτε από την ενσωμάτωση του. Η αντίληψη ότι η κάποιας μορφής ενσωμάτωση του κεφαλαίου σε μια εκτεταμένη χρονικά διαδικασία μετάβασης, θα μπορούσε να κάνει δυνατή την αποφυγή ασυνεχειών στην παραγωγική διαδικασία, δε φαίνεται να συμφωνεί με τις πρόσφατες ιστορικές εμπειρίες. Μια επιτυχημένη σοσιαλιστική μετάβαση περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός πολιτικού οργανισμού (εργατών και αγροτών) για την αντιμετώπιση αναπόφευκτων αποδιαιρνώσεων και για την υποστήριξη του καθεστώτος κατά τη διάρκεια επαναστατικής διαδικασίας.

Ο Μαρξ θεωρούσε ότι ο σοσιαλισμός αναπτύσσεται μέσα από μια αντίθεση παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων, μετασχηματίζοντας τις κοινωνικές σχέσεις και προωθώντας τη διαδικασία μετάβασης μέσα από τις παραγωγικές δυνάμεις που γενικεύονται από το κεφάλαιο. Οι πρόσφατες εμπειρίες της καπιταλιστικής ανάπτυξης στο Βιετνάμ και στη Νικαράγουα τείνουν προς ένα διαφορετικό ιστορικό αποτέλεσμα. Οι παραγωγικές δυνάμεις αναπτύχθηκαν και εμφανίστηκαν ταξικοί ανταγωνισμοί: εν τω μεταξύ, καθώς οι ταξικοί αγώνες προσέγγισαν το στάδιο μιας επαναστατικής εξέγερσης, η αστική τάξη άρχισε να μεταφέρει το κεφάλαιο της και να καταστρέφει τις παραγωγικές δυνάμεις. Το πρόβλημα της σοσιαλιστικής μετάβασης στον Τρίτο Κόσμο δεν συνδέεται μόνο με την «υπανάπτυξη», αλλά κύρια με την καταστροφή και λεηλασία των παραγωγικών δυνάμεων. Ακόμα περισσότερο, η ανάπτυξη ενός παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας, τα εναλλακτικά εμπορικά δίκτυα και τα πολλαπλά επεκτεινόμενα παραγωγικά κέντρα, σημαίνουν ότι μετά τις επαναστάσεις στον Τρίτο Κόσμο, ο διεθνής καπιταλισμός μπορεί να επιφέρει διαταραχές στην κυκλοφορία όπως και στην παραγωγή εμπορευμάτων, σαν ένα μέρος της συνεχιζόμενης ταξικής πάλης. Έτσι, αν τα μεταλλεία απαλλοτριωθούν από ένα επαναστατικό καθεστώς, οι πολυεθνικές μπορούν να αυξήσουν αλλού την παραγωγή και να μπλοκάρουν τις αγοραστικές διεξόδους. Η ίδια στρατηγική μπορεί να εφαρμοστεί και στις βιομηχανίες εξαγωγών. Η τουριστική βιομηχανία είναι το ίδιο τρωτή: τα ξενοδοχεία και το τοπικό δίκτυο εξυπηρετήσεων είναι εξαρτημένα από ένα δίκτυο τουριστικών πρακτόρων, από τα δίκτυα μεταφορών και τους εξαγωγείς ειδικευμένων προϊόντων που ενδιαφέρουν τους τουρίστες. Το ήδη απαλλοτριωμένο τοπικό δίκτυο εξυπηρετήσεων μπορεί να καταστεί όμηρος των μεγάλων δικτύων.

Στην πρόσφατη περίοδο στο Βιετνάμ και τη Νικαράγουα έχουμε ένα παράδειγμα του κεφαλαίου, που αντιμετωπίζοντας την πολιτική ήττα, καταστρέφει μαζικά τις παραγωγικές δυνάμεις (ζωντανές και ιδιοκτησία), και λεηλατεί την οικονομία (ο Σομόζα μετέφερε εκατοντάδες εκατομμυρίων, αφήνοντας πίσω του τεράστια χρέη κ.λπ.). Περισσότερο από το να δούμε το σοσιαλισμό να αναπτύσσεται μέσα από οικονομική ανάπτυξη του καπιταλισμού και να οικοδομείται επάνω στις ήδη δημιουργημένες παραγωγικές δυνάμεις, η πρόσφατη ιστορία μας διδάσκει ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη οδηγεί σε μια εντεινόμενη ταξική πάλη, στη διάρκεια της οποίας, το κεφάλαιο καταστρέφει τις παραγωγικές δυνάμεις, αφήνοντας το επαναστατικό καθεστώς μπροστά στο καθήκον της επαναστατικής διαδικασίας των παραγωγικών δυνάμεων. Χωρίς τα πλεονε

κτήματα της κοινωνικοποίησης των υπαρχουσών παραγωγικών δυνάμεων και της ανοδικής οικοδόμησης προς νεώτερα και υψηλότερα βιοτικά επίπεδα, η ανάγκη για αναδόμηση σημαίνει ότι για μια δοσμένη ιστορική περίοδο το επίπεδο διαβίωσης τμημάτων της εργατικής τάξης μπορεί να είναι πραγματικά χαμηλότερο από το υψηλότερο εκείνο σημείο που έφθασε κατά τη διάρκεια του προηγούμενου καθεστώτος. Μπορούμε να επανασηματίσουμε το νόμο του Μαρξ με τρόπο που να περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της ταξικής πάλης: κάτω από συνθήκες οξυνόμενου ανταγωνισμού ο ιστορικός ρόλος του κεφαλαίου είναι να καταστρέφει τις παραγωγικές δυνάμεις. Η γενική πτώση του επιπέδου των παραγωγικών δυνάμεων επιβάλλει ένα νέο σύνολο συνθηκών στο επαναστατικό καθεστώς στην προσπάθεια του να προωθήσει τη μετάβαση προς το σοσιαλισμό. Πρέπα να επαναδραστηριοποιήσει τις παραγωγικές δυνάμεις (ενσωματώνοντας την αργούσα εργασία και επανοικοδομώντας εργοστάσια και φυσικούς χώρους δουλειάς, εξοπλισμό αγροκτημάτων κ.λπ.) και να ουσιαστικοποιήσει τη νομιμότητα των τμημάτων της εργατικής τάξης που έχουν επίπεδο διαβίωσης που αντανάκλα τις συνθήκες παραγωγής που επικρατούσαν πριν το κεφάλαιο καταστρέψει τις παραγωγικές δυνάμεις. Το πρόβλημα είναι, σε μια πρώτη βάση, πολιτικό και ιδεολογικό. Εκείνοι οι ηδικοι εργατές που ασχολούνται με τη λατοργία της παραγωγικής διαδικασίας, των οποίων η κοινωνική ύπαρξη και η κοινωνική συνείδηση σχηματίστηκε από το προηγούμενο επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων, πρέπη να καταστούν ενήμεροι του άνισου (καταστροφικού) αποτελέσματος της επαναστατικής πάλης πάνω στις παραγωγικές δυνάμεις. Τα κατεστραμένα εργοστάσια και η ανάγκη επανακατασκευής τους είναι ουσιαστικά μέρη της κοινωνικής πραγματικότητας που καθορίζει την επαναστατική συνείδηση. Η τελευταία περιλαμβάνει την ολότητα της κοινωνικής πραγματικότητας - τον ιστορικό ρόλο του κεφαλαίου να καταστρέφει παραγωγικές δυνάμεις, την άνιση σύγκρουση της ταξικής πάλης στην εμφάνιση των παραγωγικών δυνάμεων στη μετεπανάστατική κοινωνία και την υπέρτατη ανάγκη να επτανοικοδομηθεί η εργατική τάξη μέσα από την επαναδόμηση των παραγωγικών δυνάμεων.

Με πολλούς τρόπους, ο Μαρξ υπερέβαλε στην απλουστευτικότητα της παραγωγικής διαδικασίας, υποτίμησε την ιδεολογική επίδραση του κεφαλαίου στους ηδικοι / τεχνικούς εργατές και απέτυχε να υπολογίσει το βαθμό στον οποίον η γνώση πάνω στην όλη παραγωγική διαδικασία διαχωριζόταν από τους ατομικούς εργατές. Αυτοί οι παράγοντες έχουν σοβαρές επίπτώσεις στη μεταβατική περίοδο. Η εκτόπιση των μη επαναστατών τεχνικών επιφέρει απώλειες στην παραγωγή, η οποία με τη σειρά της, έχει αντίκτυπο στις κοινωνικοπολιτικές οργάνωσης· η σπανιότητα ανατρέφει την απολυταρχία. Πέρα από τις απόλυσης μερικού από το εξηδικομένο προσωπικό στη Νικαράγουα η προσπάθεια των Σαντινίστας να «διατηρήσουν» την παραγωγή, όπως και το μη επαναστατικό προσωπικό, ενώ παράλληλα να αναπτύσσουν την κοινωνική συνείδηση του λαού ήταν σε γενικές γραμμές επιτυχής, αν και χαρακτηρίστηκε έντονα από έντασης μεταξύ επαναστατών και τεχνικών. Η επαναστατική ηγεσία της Νικαράγουα είναι απόλυτα ενήμερη για τη σημασία της διατήρησης της εξειδικευμένης εργατικής δύναμης στη χώρα για την υποστήριξη της παραγωγής. Οι διευθυντές και οι τεχνικοί, οπωσδήποτε ανατράφηκαν και εκπαιδεύτηκαν κάτω από τον καπιταλισμό, αποδεχόμενοι τις παραγωγικές του μεθόδους, την αντίληψη της ταξικής δομής και της ιδεολογίας της. Οι επαναστατικές δυνάμεις είναι τρωτές γιατί στερούνται «κόκκινων

ειδικών» και έτσι πρέπει να τροποποιούν τα προγράμματα για να καλύψουν τις ανάγκες. Έτσι ενώ η κοινωνική ισότητα αποτελεί μια συνειδητοποιημένη αρχή ανάμεσα στην ηγετική ομάδα, η τελευταία φοβάται ότι ριζικά μέτρα μπορούν να στοιχίσουν μια ολοκληρωτική αποχώρηση του εξειδικευμένου προσωπικού. Με τον τρόπο αυτό, η μείωση της διαφοροποίησης των μισθών στο δημόσιο τομέα ακολουθεί μια σταδιακή διαδικασία.

Στο Βιετνάμ και τη Νικαράγουα, τα όργανα της λαϊκής εξουσίας πρώτα και πάνω απ' όλα σχηματίστηκαν κατά τη διάρκεια του στρατιωτικού αγώνα για την καταστροφή της δικτατορίας. Κατά τη διάρκεια του πολιτικού - στρατιωτικού σταδίου, όλες οι οργανώσεις των μαζών ήταν υποταγμένες στο άμεσο καθήκον του να φέρουν σε πέρας ένα συνδυασμένο ανταρτοπόλεμο και τη μαζική πάλη στη νικοφόρα της έκβαση. Η πρωταρχική λειτουργία των λαϊκών οργανώσεων ήταν να υποστηρίξουν και να διατηρήσουν την ένοπλη πάλη. Η πάλη ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς ήταν την ίδια στιγμή η επικύρωση του δικαιώματος της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Το κύριο χαρακτηριστικό των λαϊκών οργανώσεων στην άμεση μετεπαναστατική περίοδο εξακολουθούσε να είναι η ενασχόληση με τα στρατιωτικά - αστυνομικά καθήκοντα, με την υπεράσπιση της επανάστασης από τις αντεπαναστατικές δυνάμεις. Σ' έναν ίδιο βαθμό, η καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεων —και η μαζική ανεργία που επακολούθησε— προσανατόλισαν τις λαϊκές οργανώσεις προς τους στόχους της οικονομικής ανασυγκρότησης και αναδόμησης της παραγωγής. Μέσα στα πλαίσια που τέθηκαν απ' αυτές τις συνθήκες που έπρεπε να ξεπεραστούν (παραγωγή για ανασυγκρότηση και άμυνα ενάντια στην αντεπανάσταση), το πρόβλημα της λαϊκής αντιπροσώπευσης και της δημοκρατίας αναδείχτηκε σαν κεντρικό. Το αίτημα της αντιπροσώπευσης ανιχνεύεται μέσα στις αμυντικές και παραγωγικές μονάδες —στην εθνοφυλακή, τις επιτροπές γειτονιάς, τα κρατικά αγροκτήματα και εργοστάσια κ.λπ. Η μαζική συμμετοχή και πρωτοβουλία παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση πόρων, την εκπόνηση σχεδίων και την υποστήριξη του καθεστώτος. Το κρίσιμο σημείο εδώ, είναι η σχέση ανάμεσα στο κράτος και τις οργανώσεις των μαζών, ο βαθμός αυτονομίας που υπάρχει μεταξύ των δύο, το ποσοστό της επιρροής και κύρια ο βαθμός πολιτικής ελευθερίας που υπάρχει στις οργανώσεις των μαζών για συζήτηση και διαμάχες. Οι εξισωτικές - ομαδικές πολιτικές που προτάθηκαν από το επαναστατικό καθεστώς βασισμένες στα μαζικά όργανα, αντανακλούν τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος.

Ένα αντιπροσωπευτικό σύστημα οπωσδήποτε δεν είναι αναγκαίο να είναι και δημοκρατικό. Ο βαθμός στον οποίο οι πολιτικοί θεσμοί οικοδομούνται πάνω σε προδιαγραφές και εξασφάλισας που εγγυώνται στην εργατική τάξη και τους αγρότες, νομοθετικό και εκτελεστικό έλεγχο στο παραγωγικό σύστημα, καθόριζα μια δημοκρατία των εργαζόμενων τάξεων. Η θεμελιακή διαφορά μεταξύ μιας λαϊκής αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης και μιας εργατικής και αγροτικής δημοκρατίας, βρίσκεται στο στοιχείο του εργατικού και αγροτικού ελέγχου. Η δυνατότητα των εργατών και αγροτών να κριτικάρουν και να εκλέγουν τους ηγέτες τους μέσα απ' τις ίδιες τους τις οργανώσεις, η ικανότητα των εργατών να σχηματίσουν τα δικά τους κόμματα και μέσα από νομοθετικά και εκτελεστικά όργανα να αποφασίζουν για την αναπτυξιακή πορεία.

Στις πρώτες φάσεις της επανάστασης —στις οποίες όλες οι προσπάθειες είχαν συγκεντρωθεί στον άμεσο στόχο της επιβίωσης— η νομοθετική και εκτελεστική εξουσία

έτεινε να συγκεντρωθεί στην κορυφή. Οι οργανώσεις των μαζών που είχαν ενσώματα) σει εκατοντάδες χιλιάδες ατόμων στην πολιτική κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα εδώ, λόγω ανάγκης, ανέπτυξαν στενές σχέσεις με το κράτος. Το πρόβλημα είναι να συνεχιστεί η απαραίτητη συνεργασία ανάμεσα στις οργανώσεις των μαζών και το κράτος και ταυτόχρονα να επιτευχθεί μια βιώσιμη και αυτόνομη πολιτική ζα>ή μέσα στις οργανώσεις που να επιτρέπει στους παραγωγούς να παίξουν έναν ανεξάρτητο ρόλο στη διακυβέρνηση της κοινωνίας.

Ταξικοί αγώνες και οικονομική κρίση

Οι ορθόδοξοι μαρξιστές αναλύουν την ταξική πάλη σαν συνέπεια της οικονομικής κρίσης. Η ταξική πάλη συνήθως περιγράφεται σαν ένα παραγόμενο φαινόμενο που εξαρτάται από την παρακμή του καπιταλιστικού συστήματος. Η πρόσφατη συγκριτική ιστορική εμπειρία, αποδεικνύει ότι η αντίστροφη σχέση πρέπει να προσεγγίζει περισσότερο την αλήθεια. Ότι η οικονομική κρίση μπορεί να είναι το αποτέλεσμα ενός ουσιαστικού, σε υψηλά επίπεδα κινούμενου ταξικού ανταγωνισμού. Η κατάρρευση των επεκτεινόμενων οικονομιών μπορεί να είναι το αποτέλεσμα κοινωνικών και πολιτικών αντιθέσεων που έχουν συνοδεύσει την οικονομική ανάπτυξη, όπως η κοινωνικοοικονομική κινητικότητα, η προλεταριοποίηση και η κοινωνική πόλωση.

Οι πρόσφατες εμπειρίες της εντεινόμενης ταξικής πάλης στη Χιλή (1972-73), στη Νικαράγουα (1977-79), στο Σαλβαντόρ (1979-82), στη Γουατεμάλα (1980-82), στην Τζαμάικα (1976-80), στην Αργεντινή (1969-73) και στη Βραζιλία (1962-64), συμπίπτουν με μια σημαντική πτώση της οικονομικής ανάπτυξης, αποδεικνύοντας ότι υπάρχει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ ταξικής πάλης και συσσώρευσης του κεφαλαίου. Όσο πιο ψηλό είναι το επίπεδο της ταξικής πάλης, όσο πιο εθνική και ανταγωνιστική είναι στο σύστημα, τόσο πιο πιθανό είναι να επιφέρει μια πτώση στις επενδύσεις και μια οικονομική κρίση. Όπου προκύπτουν αγώνες που δεν υποστηρίζονται και συνειδητοποιούνται σε εθνικούς όρους, εμφανίζεται να υπάρχει μικρή αν υπάρχει, σχέση με την οικονομική ανάπτυξη. Για να καταλάβουμε τη σχέση της ταξικής πάλης με την οικονομική κρίση, πρέπει να αντιληφθούμε επαρκώς: (1) τα διάφορα επίπεδα της πάλης (τοπικό, διεθνές). (2) τα είδη των απαιτήσεων. (3) τη στερεότητα της πάλης;. (4) την οργανωτική δύναμη των ταξικών δυνάμεων. (5) τη θέση που κατέχουν οι διάφορες δυνάμεις στην οικονομία. (6) το επίπεδο της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αυτοί οι παράγοντες με τη σειρά τους, διαμορφώνονται από το βαθμό ιστορικής σημασίας της ταξικής πάλης στον κοινωνικό σχηματισμό (για το αν η δράση είναι συνδεδεμένη με μια «παράδοση») και από τη σημασία της οργανωμένης σχέσης εργασίας και κεφαλαίου.

Αυτός ο τρόπος αντίληψης της ταξικής πάλης μας επιτρέπει να ταξινομήσουμε τα διαφορετικά επίπεδα της ταξικής πάλης, έτσι ώστε να μπορούμε να «παραγάγουμε» μοντέλα αποτελεσματικών και αναποτελεσματικών μορφών ταξικής πάλης -εκείνων που έχουν συνέπειες στους όρους καθορισμού της οικονομικής κρίσης σ' αντίθεση μ' αυτές που έχουν μικρή ή καμιά επίδραση. Για τη συζήτηση μας, η φύση και ο σκοπός της ταξικής πάλης είναι πιο σημαντικά από την απλή ύπαρξη της ταξικής πάλης. Το πρόβλημα για τη σχέση ανάμεσα στην ταξική πάλη και την οικονομική κρίση περι-

ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ. & ΚΡΙΤΙΚΗΣ

στρέφεται γύρω από το θέμα προσδιορισμού του επιπέδου της ταξικής πάλης που επιδρά στην κεφαλαιακή συσσώρευση.

Με μια πλατιά έννοια μπορούμε να προσδιορίσουμε τέσσερα επίπεδα ταξικής πάλης:

α) *Η επαναστατική κατάσταση*: συνεχής μαζική κινητοποίηση και αυξανόμενη ριζοσπαστικοποίηση, που περιλαμβάνει άμεση πρόκληση προς τους κατόχους της κρατικής εξουσίας και οδηγεί στη μαζική ένοπλη αντιπαράθεση.

β) *Η μαζική κινητοποίηση*: η ανάπτυξη των μαζικών οργανώσεων και η αυξανόμενη ενσωμάτωση νέων στρωμάτων του πληθυσμού μέσα σε μια εκλογική και μαζικά αντιπολιτευτική δραστηριότητα, που οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό των συνθηκών κυριαρχίας από το καθεστώς.

γ) *Αυξανόμενη αντίθεση*: σποραδικές δραστηριότητες, περιστασιακές απεργίες και διαμαρτυρίες περιορισμένες σε μερικούς τομείς του πληθυσμού.

δ) *Στασιμότητα και καταπίεση*: λίγη ή καμιά ουσιαστική αντίθεση με περιστασιακές διαμαρτυρίες από απομονωμένες ομάδες ή άτομα.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, είναι φανερό ότι οι απεργίες μπορεί ή δε μπορεί να έχουν πολιτική και οικονομική σημασία. Μόνο στο πλαίσιο στο οποίο η ταξική πάλη προσεγγίζει το επίπεδο της μαζικής κινητοποίησης και της επαναστατικής κατάστασης μπορεί να έχει ένα άμεσο ρόλο στην επίτευξη της οικονομικής κρίσης. Σε χώρες, όπως το Περού στα τέλη του 1970, όπου υπήρξε ένας αριθμός *ανυποστήρικτων* (24 ώρες) και *αναποτελεσματικών* γενικών απεργιών (που οδήγησαν στην απόρριψη των απαιτήσεων των εργατών και στις μαζικές απολύσεις), η ταξική πάλη δεν επηρέασε ή δε βάρυνε την οικονομική κρίση. Στις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως, τα ψηλά επίπεδα της ταξικής πάλης οδήγησαν σε μαζική καπιταλιστική αποχώρηση, πτώση της παραγωγής, αύξηση των κυβερνητικών ελλημάτων, ανεργία και πληθωρισμό —με μια λέξη, σε μια μεγάλη οικονομική κρίση. Η πτώση του κεφαλαίου, οπωσδήποτε, δεν ήταν ομοιόμορφη. Η υπόθεση μας είναι ότι σε περιόδους αυξανόμενου ταξικού ανταγωνισμού, η πτώση του κεφαλαίου παρατηρείται με την ακόλουθη σειρά: άμεσες ιδιωτικές επενδύσεις, ιδιωτικό τραπεζικό κεφάλαιο, κρατικό κεφάλαιο. Οι άμεσες ιδιωτικές επενδύσεις είναι ειδικά επιρρεπείς στην πτώση γιατί πιθανόν να επηρεάζονται ουσιαστικά και άμεσα από την ταξική πάλη στο επίπεδο της παραγωγής. Αντίθετα με το κράτος, οι ιδιώτες επενδυτές διαθέτουν λίγους πόρους για την κάλυψη ενδεχόμενων απωλειών στη διάρκεια του χρόνου. Το ιδιωτικό δανειακό τραπεζικό κεφάλαιο δε συνδέεται πάντα άμεσα με την παραγωγή: εφ' όσον το κράτος μπορεί να πληρώνει τόκους, το τραπεζικό κεφάλαιο συνδέεται λιγότερο με την ταξική πάλη στο επίπεδο της παραγωγής. Το τραπεζικό κεφάλαιο αρχίζει να απειλείται όταν η κυβέρνηση θεωρείται ότι αρχίζει να χάνει τον έλεγχο της συνολικής κατάστασης, όταν οι ταξικοί αγιῶνες απειλούν ν' αλλάξουν το κράτος. Τελικά τα κρατικά δάνεια επηρεάζονται λιγότερο από την ταξική πάλη μια και δεν έχουν σαν κίνητρο το κέρδος και τον τόκο, αλλά εξυπηρετούν στρατηγικά πολιτικά συμφέροντα. Ο ρόλος των κρατικών δανείων είναι να αναλαμβάνουν τους κινδύνους σε θέματα που απορρίπτονται από τον ιδιωτικό τομέα. Επειδή οι ιδιωτικές τράπεζες θα μπορούσαν πιθανά να διακόψουν τη ροή των πιστώσεων καθώς θα οξύνεται η ταξική πάλη προκαλώντας μ' αυτό τον τρόπο μια οικονομική κρίση, οι ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις συνήθως συνεχίζουν να υποστηρίζουν τα καθεστώτα με οικονομικές ενίσχυσης για να σταθεροποιηθούν οι πολιτικές;

και στρατιωτικές δομές. Το «πολιτικό κεφάλαιο» (από χώρα σε χώρα) μπορεί στην πραγματικότητα να αυξάνει με την ένταση της ταξικής πάλης για να αντισταθμίσει την εκροή από τη χώρα του ιδιωτικού κεφαλαίου. Το ξένο και ντόπιο κεφάλαιο μπορεί να ανταποκρίνεται διαφορετικά στην εντεινόμενη ταξική πάλη και αυτό εξαρτάται από τον πολιτικό χαρακτήρα της ηγεσίας του κινήματος. Κάτω από σοσιαλιστικές - επαναστατικές ηγεσίες και οι δυο μορφές του κεφαλαίου θα επιταχύνουν την έξοδο τους. Οπωσδήποτε, όπου η ταξική πάλη διευθύνεται από μια εθνικιστική ηγεσία, συνήθως εμφανίζεται μια μεγαλύτερη αποχώρηση του ξένου κεφαλαίου.

Η εκροή κεφαλαίου που είναι ικανή να επιφέρει μια οικονομική κρίση εξαρτάται από το ψηλό επίπεδο της ταξικής πάλης. Χαμηλότερα επίπεδα ταξικής πάλης ίσως να μη μπορούν να προσεγγίσουν το σημείο «κοινωνικής έντασης» που είναι ικανό να θέσει σε ενέργεια την «αγωνία του ρισκαρίσματος» ανάμεσα στους κατόχους του κεφαλαίου. Από την άλλη πλευρά, δεν έχουμε την αντίθετη ένδειξη ότι τα ψηλά επίπεδα καταπίεσης *αυτά καθ' αυτά* είναι επιβοηθητικά για την αύξηση των επενδύσεων. Η «απουσία» των ταξικών αγώνων είναι ίσως ένας απαραίτητος, αλλά όχι και ικανός όρος για τη ροή και την ανάπτυξη του κεφαλαίου.

Ενώ αυτή η θεωρία της οικονομικής κρίσης επικεντρώνει την προσοχή της στη σπουδαιότητα της ταξικής πάλης, προϋποθέτει μια συγκεκριμένη δυναμική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, μιας οικονομικής επέκτασης που παράγει ανταγωνιστικές ταξικές δυνάμεις. Αυτό που υποθέτει οπωσδήποτε είναι ότι η λογική των ταξικών αγώνων παρεμβαίνει και επηρεάζει είτε άμεσα είτε αντίθετα τους «νόμους κίνησης της καπιταλιστικής ανάπτυξης» —οδηγώντας σε μια οικονομική κρίση.

Η ίδια η διαδικασία της δυναμικής οικονομικής επέκτασης δημιουργεί τις κοινωνικές πολώσεις και τους ταξικούς ανταγωνισμούς που δρουν στη διαδικασία οικονομικής συσσώρευσης, προκαλώντας μια οικονομική κρίση, που με τη σειρά της, οξύνει περισσότερο τους ταξικούς ανταγωνισμούς μέσα σε μια συνεχιζόμενη αμοιβαία, διαλεκτική μορφή, έως ότου είτε το κεφάλαιο είτε η εργατική τάξη επιβεβαιώσουν την απόλυτη κυριαρχία τους.

Μετάφραση: Βαγγέλης Χωραφάς - Χρύσα Γάτσιου